

KUR'ÂN-SÜNNET BÜTÜNLÜĞÜNDE MEŞHÜR HABERİN İŞLEVI FUNCTION OF MASHHUR KHABAR IN THE INTEGRITY OF THE QUR'AN- SUNNAH

Geliş Tarihi: 30.07.2021 Kabul Tarihi: 06.12.2021

✉ ÖMER FARUK ATAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

orcid.org/0000-0002-9570-9674

omeratan@sdu.edu.tr

ÖZ

Hükümlerin istinbâtında Kitâb'dan sonra başvuru olan ikinci şer'î delil olan sünnetin, kaynaklık değeri ve Kur'ân ile olan bütünlüğü muvacehesinde teşri boyutu incelenmiştir. İslâm düşüncesinde bu iki kaynağın birbiriyle olan ilişkisi irdelenerek sünnetin, âyetlerin hükümlerine yönelik işlevi ve rolü, farklı bakış açılarıyla tahlil edilmiştir. Birçok âyetin atıfta bulunduğu ve Hz. Peygamber'in çeşitli statülerle ortaya koyduğu söz, fiil ve takrirlerinin boyutu analiz edilerek buna dair hükümler çıkarılmıştır. Ayrıca haberin naklinde râvî niceliği açısından sünnet, çeşitli kısımlara ayrılmış ve sunduğu bilginin niteliği değerlendirilmiştir. Cumhûrun sübüt yönden mütevâtir ve âhâd haber ayırımına karşın Hanefiler, üçüncü bir kavram olan meşhür haberi kullanmışlardır. Fikhî yönden mütevâtir ile denk tutulan meşhür haberlerin âyetlere getirdiği nassa ziyade ile onları nesh, tahsis ve takyid etmesi açısından konunun yelpazesi genişlemiştir. Bu bilgiler ışığında çalışmada Kur'ân ve Sünnet bütünlüğü açısından meşhür haberlerin rolü ve âyetlerin hükümlerine yönelik işlevi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Sünnet, Usûl, Fıkıh, Hanefî, Meşhür, Âhâd.

ABSTRACT

The legal dimension of the sunnah, which is the second shari evidence used after the Qur'an, in the deduction of the provisions, has been examined in terms of its source value and its integrity with the Qur'an. By examining the relationship between these two sources in Islamic thought, the function and role of the sunnah regarding the provisions of the verses have been analyzed from different perspectives. The dimensions of the words, actions and approvals that many verses refer to and that the Prophet Muhammad revealed with various statuses were analyzed and provisions regarding this were made. In addition, the sunnah was divided into various parts in terms of the quantity of narrators in the transmission of the khabar and the quality of the information it presented was evaluated. Despite the public's distinction between mutawatir and ahaad khabar, hanafis used a third concept, the mashhur (well-known) khabar. The range of the subject has expanded in terms of the fact that the mashhur khabar, which is equated with mutawatir in terms of fiqh, abrogates, allocates and curtails them, rather than the text they bring to the verses. In the light of this information, the role of the mashhur khabar in terms of the integrity of the Qur'an and sunnah and its function for the provisions of the verses were tried to be evaluated.

Keywords: Qur'an, Sunnah, Usul, Fiqh, Hanafi, Mashhur, Ahaad.

FUNCTION OF MASHHUR KHABAR IN THE INTEGRITY OF THE QUR'AN-SUNNAH

SUMMARY

Islamic jurisprudence (fiqh) contains compromised evidence as well as disputed resources. In addition to the fact that each piece of evidence includes distinct features, there are various opinions regarding their approval or disapproval. The Kitab (the Qur'an), regarded as the first and resource of all evidence, has been acknowledged as superior from the rest due to its being a common divine utterance (kalam) communicated by means of tawatur. It essentially sets forth principal and collective rules without mentioning the details in many instances. There is no argument as regards its form of communication; nevertheless, the intended meaning has been debated. Although the rules that clearly present what to do and not to do are not disputed, the ones that are introduced as possibility, requirement or recommendation have been discussed from several viewpoints. Several methods have been developed to determine these meanings and conditions have been put forward.

The Qur'an, which is regarded as the main evidence has also cited other resources, mainly the Sunnah, as a reference. It has pointed out the mission of the Prophet (pbuh) in many verses. The Sunnah has a significant role particularly in the clarification of the commands in the verses, clearing up tacitness, narrowing down broadness and conditioning them by means of several terms. It fulfils many functions such as citing a command in a verse exactly in the same way, accounting for their comprehension, making them obsolete, and presenting new commands. Thus, its relationship with the Qur'an and their integrity has been investigated as well as the quality of the related information has been examined.

The khabar that presented accuracy have been called "mutawatir". On the other hand, the quality and quantity of the ones excluding these two have remained as a matter of dispute between the cumhur and the Hanafis. The cumhur described all these khabar as "ahaad" and stated that the quality of the information relying upon it is a supposition or probability. The khabar that were narrated by three or more people but could not reach up to "mutawatir" level in three generations have been called "mustafiz"; they have been called "aziz" when there were two people in any of the generations; and finally the ones that were narrated by one reporter in either one or three generations have been called "gharib".

However, the Hanafis claimed that the khabar that were not in the

mutawatir level in the first generation of sahabah but were mutawatir level in the next two generations have been called “mashhur” and the ones that were not at this level in any of the three generations have been called “ahaad”. They maintained while mashhur indicates dominant opinion, ahaad is completely a supposition. In this respect, they introduced a different viewpoint to the khabar excluding mutawatir in terms of quality and quantity. They stated that mutawatir khabar do not have any differences regarding actions; however, they differ with respect to the belief.

This opinion has been adopted by the majority of the Hanafis and diversified the khabar in terms of quantity, thereby earning it a novel qualification and thus enriched the field of jurisprudence. As a result, the Hanafis have narrowed down the scope of the ahaad khabar through certain expressions and the meanings they ascribed to them. Rather than the function of the ahaad, mashhur khabar differs in terms of the role and function of the commands in the verses considering the integrity between the Qur'an and the Sunnah. The difference between cumhur and the Hanafis has led to various approaches and novel interpretations, bringing up a new dimension to the quality of the commands that are set with ahaad khabar which they have used commonly.

The fact that mashhur khabar have four functions related to the commands in the verses have been acknowledged by the Hanafi jurists. It broadened out the issue by bringing in additional commands subject to the ones in the verses, making them obsolete, narrowing them down, and conditioning them by means of several terms. Although the conclusions on the commands arrived at by the schools are the same, the terms, assessments and judicial opinions have differed. It has been observed that there are differences in views of the Hanafis and cumhur regarding the relationship between verses and mashhur khabar when compared and contrasted. However, these differences have not always made an impact on the change of a command and the discussion has not been able to go beyond a literal comment.

GİRİŞ

Fıkıh usûlünde şer'î kaynaklardan Kitâb, ittifak halinde kabul edilen delillerin ilkidir. Tevâtürle nakledilmiş, mûciz/mu'ciz ve evrensel bir kelâm¹ olarak diğer kaynaklardan üstün ve farklı olmakla beraber, âyetlerde direkt veya dolaylı bir şekilde diğer delillere de atıfta bulunulmuştur. Kur'ân'ın diğer delillerle olan ilişkisi bir metot halinde incelenmiş ve buna yönelik ilkeler ve şartlar ortaya konulmuştur. İttifak edilen hususlarla beraber, farklı şartlarla yapılan değerlendirmelerle icthad alanı zenginleşmiştir. Kitâb'ın sübûtunun kat'î oluşu ve hücciyet değeri tartışmasız kabul edilirken, delâleti zannî olanların ifade ettiği hükümler, farklılık arz etmiştir. Delâleti kat'î olanlar sarih olarak zikredilirken, zannî olanların barındırdığı hükümleri tespit için çeşitli yaklaşımlarda bulunulmuştur.² Yoruma açık bu âyetlerin hükümlerini belirlemek üzere diğer şer'î kaynaklara müracaat edilmiş ve bununla ilgili istinbâta bulunulmuştur.

Kur'ân'da zannî olduğu düşünülen hükümleri belirlemek üzere yapılan incelemelerde öncelikle başvuru kaynağı sünnet olup, bu ikisinin bütünlüğü çeşitli yönlerden değerlendirilmiştir. Zira bütün delillerin başında gelen bu iki kaynak farklı olsa da İslâm düşüncesinde bir ve birbirini tamamlayıcı olarak kabul edilmiştir. Çünkü Kur'ân, birçok yönüyle Hz. Peygamber'e ve dolayısıyla sünnete atıfta bulunarak onun teşri' boyutunu zikretmiştir. Bundan dolayı âyetlerin referans gösterdiği sünnet, yapı ve rivayet şekli açısından çeşitli değerlendirmelere tâbî tutulmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber'in çeşitli statülerle yaptığı bölgesel ve evrensel

¹ Bk. 'Alî b. Muhammed eş-Şerîf el-Cürcânî, *Kitâbu'l-Ta'rifât* (Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 2007), "el-Kur'ân", 253; Muhammed Abdul'azîm, ez-Zerkânî, *Menâhî-lü'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2001), 1/14; Ali Bardakoğlu, "Kitap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/122.

² Bk. Bardakoğlu, "Kitap", 26/123.

uygulamaları incelenerek fukaha tarafından icthadlarda bulunulmuştur.³ Bütün kısımlarıyla incelenen sünnetin öncelikle; nicelik yönünden sübûtu, daha sonra ise nitelik yönünden delâleti değerlendirilmiştir.

Cumhûra göre haberlerin, sübûtu kat'î olup yakîn ifade eden mütevâtir ile zannî olup sunduğu bilgi ihtimal ifade eden âhâd olarak ikili bir ayırımı vardır. Ancak Hanefiler, bu ikisi arasına meşhûr haberi de ekleyerek⁴ hem nicelik hem de nitelik açısından rivayet şekline göre haber yelpazesini genişletmişlerdir. Hanefilerin bu üçlü ayırımı meşhûr haberi, kesinlik ifade eden mütevâtir ve ilm-i zann bulunduran âhâddan farklı kılmıştır. Zira meşhûr haberin sunduğu bilgi için -ilm-i yakîn ile ilm-i zann arasında güçlü bir kanaat anlamındaki- “ilm-i tuma'nîne”⁵ ifadesi kullanılmıştır. Böylelikle haberi, rivayet şekli bakımından Cumhûrdan farklı değerlendirerek, ikili dar taksimata Hanefiler, ara bir kavram olarak üçüncü bir çeşit daha ekleyerek farklı bir yol izlemişlerdir. Meşhûr terimi, sadece Hanefiler tarafından kullanılmayıp, diğer ilim dallarında da farklı anlamlarla kullanıldığı müşahede edilmiştir. Bunun yanı sıra haberlerin sübûtunu dar tutan ve âhâdın kısımlarından olduğu kabul edilen müstefizin meşhûra denk gelip gelmediği tartışılmıştır.⁶

Hanefilerin bu ayırımı, icthadı çeşitlendirmiş ve tümüyle zan ifade eden âhâd haberin alanını daraltmıştır. Böylece Kur'ân-Sünnet bütünlüğünde meşhûr haberlerin âyetlerdeki hükme yönelik rolü ve işlevi, âhâddan farklılık arz etmiştir. Cumhûr ile Hanefiler arasındaki bu ayırım farklı yaklaşım ve yeni yorumlara kapı aralamakla beraber, geniş anlamda kullandıkları âhâd haberlerle sabit olan hükümlerin niteliğini farklı bir boyuta taşımıştır. Böylece meşhûr haberin âyetlere getirdiği nassa ziyade ile onları nesh, tahsîs ve takyîd etmesi⁷ açısından konuyla ilgili icthadlar zenginleşmiştir. Böylece her ekol, hükümleri istinbât için efor sarf etmiş ve bu ameliyede kendine özgü terim ve değerlendirmeleriyle diğer görüşlerden farklılık arz etmiştir. Ancak bu farklılık her zaman sonucun değişmesine etki etmemiş, bazen bu, lafzî bir tartışmadan öteye geçmemiştir.

Bu bilgiler ışığında çalışmada Kur'ân-Sünnet bütünlüğüne yönelik hususlar zikredildikten sonra sünnetin kaynaklık değeri, işlevi ve türleri ifade edilmiştir. Konuyla ilgili olarak Cumhûr ile Hanefiler arasındaki ayrılıklar ve bunların gerekçeleri paylaşılmıştır. Bu bağlamda meşhûr

³ Bk. Murteza Bedir, “Sünnet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/151.

⁴ Bk. Bedir, “Sünnet”, 38/152.

⁵ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Usûlu's-Serahsî* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 1/292-293; Zekiyüddîn Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kafî Dönmez (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 76-77.

⁶ Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 78.

⁷ Bk. Bedir, “Sünnet”, 38/151-152.

haberinin Kur'ân'a yönelik rolü incelenmiş ve âyetlerin hükümlerindeki rolü değerlendirilmiştir. Hanefîlerin bu konudaki tutumu dile getirildikten sonra, diğer müçtehitlerin görüşleri de verilerek yaklaşım farklılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. KUR'ÂN-SÜNNET BÜTÜNLÜĞÜ

Şer'î hükümlerin ilk ve temel kaynağı olan Kitâb, Allah tarafından lafzıyla indirilmesi, tevatürle nakledilmesi, tilavetiyle taabbüd olunması ve müciz/mu'ciz bir kelâm olması gibi bazı özellikleriyle diğer delillerden farklılık arz etmektedir. Âyetlerin sübûtu (aslına uygun bir şekilde nakli) kat'î olmakla beraber, delâleti (ifade ettiği hüküm) açısından kat'î ve zannî olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Ayrıca hükümleri açıklayışı genellikle küllî (ilkesel) ve icmâlî (toplu) olmakla beraber, bazen tafsîlî (ayrıntılı) olarak da kendini göstermektedir.⁸

Kur'ân'ın genel muhtevasına göre detaylar az olmakla beraber, medenî ve miras hukukuyla alakalı bazı hükümler ise ayrıntılarıyla verilmektedir. İbâdât, muâmelât ve ukûbât ile ilgili hükümler, genel nitelikleriyle ifade edilmekte⁹ ve buna dair detaylar, âyetlerin direkt veya dolaylı olarak referans gösterdiği diğer delillerde verilmektedir. Bu kaynakların başında gelen sünnet, Kur'ân'la olan bir bütünlük içerisinde hükümleri açıklamakta ve bununla ilgili hükümler getirmektedir. Zira dinin temel kaynağı Kur'ân olmakla beraber, sünnet ile muhteva ve birbirini tamamlayıcı yönleri olması hasebiyle iç içedirler. Çünkü sünnetin şer'î deliller hiyerarşisi içerisinde Kitâb'dan sonra gelmesi itibarî olup aslında o, Kur'ân'ın anlaşılmasında birinci dereceden kaynaklık etmektedir. Bundan dolayı sünnet, şer'î hükümlerde hücciyet değeri noktasında âyetlerle eşit olan bir delil olarak addedilmekte ve -bu konudaki bazı ihtilaflarla beraber- bir kısmı dolaylı olarak vahiy ürünü kabul edilmektedir. Ancak sünnet, lafzen vahyedilmediğinden mu'ciz olmayıp, okunması ibadet hükmünde sayılmadığı için hüküm istinbâtında ikinci derecede başvurulacak bir delil olmaktadır. Buna karşılık olarak Kitâb sübûtunun kat'î, lafız açısından ilahî oluşu ile evrensel yönü açısından, hüküm hiyerarşisinde sünnetten önce gelmektedir. Ancak İslâm düşüncesinde bu iki delil bir bütünlük arz etmekte ve istinbâtta beraber değerlendirilmektedir.¹⁰ Zira çeşitli naslarla hüküm konurken Kur'ân'ın yöneldiği anlamlara bakıldığı zaman aynı maksatların sünnette de mevcut olduğu görülmektedir. Bundan dolayı söz, fiil ve takrîrlerinin tümüyle Kur'ân'ın ilk ve en önemli tefsiri olan sünnetin

⁸ Bk. Fikret Karaman vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), "Kur'ân", 386-388; Bardakoğlu, "Kitap", 26/124-125.

⁹ Bk. Bardakoğlu, "Kitap", 26/125.

¹⁰ Bk. Bedir, "Sünnet", 38/151; Celal Yıldız, *es-Sünnetü hüccatun kâti'a ve ellâsünniye fikratün bâtila* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2001), 92-93.

Kitâb ile olan bütünlüğü çeşitli yönleri ile değerlendirilmektedir.

2. SÜNNET

Sözlükte; “izlenen yol” ve “örnek alınan uygulama” gibi anlamlara¹¹ gelen sünnetin bir usul terimi olarak iki farklı tanımı vardır. Şer’î delil açısından sünnet; Hz. Peygamber’in söz, fiil ve onayları iken, teklifi hüküm yönünden ise; vücûb ve ibâha arasında dinen bağlayıcı olmayan tavsiye niteliğindeki hususlardır.¹² Kavramın bu iki yönüyle Hz. Peygamber birçok âyete konu olmuş, kendisine atıflar yapılmasıyla sünnet referans gösterilmiştir. Nasslar ışığında yapılan değerlendirmeler sonucunda Hz. Peygamber’in ve dolayısıyla sünnetin birçok yönüne işaret edilmektedir. Böylece teşrî boyutu zikredilerek hükümlerin istinbâtında sünnetin rolü incelenmekte ve diğer kaynaklarla olan ilişkisi analiz edilmektedir.

2.1. Sünnetin Delil Oluşu

Deliller hiyerarşisinde ilk ve öncelikli olan Kitâb’da Resûlullah’ın birçok yönü zikredilerek referans gösterilmiş ve sünnetin teşrîdeki kaynaklık değerine atıflarda bulunulmuştur. Hz. Peygamber’e iman edilmesi,¹³ itaat edilmesi,¹⁴ uyulması,¹⁵ kendisinin örnek alınması,¹⁶ kendisine indirileni tebliğ etmesi,¹⁷ açıklaması,¹⁸ sözünün dayanağının vahiy olması,¹⁹ (Kitâb dışında) hikmeti öğretmesi,²⁰ insanlar arasında hakem olması²¹ ve hüküm koyması²² vb. hususlarla Hz. Peygamber’in/sünnetin birçok yönüne işaret edilmiş, buna dair işlevi ve rolü zikredilmiştir.

Ulema, genel anlamda sünnetin kaynaklık değerinde ihtilaf etmemiş ve hükümlerin istinbâtında Kur’ân’dan sonra başvurulacak bir kaynak kabul etmiştir. Ulemanın delâleti zannî olan âyetlerin anlamını tayin, âmını

¹¹ Bk. Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahâni, *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'ân* (Mekke: Mektebetü Nezâr Mustafâ el-Bâz, 1997), “Sünne”, 1/323; Muhammed b. Mükerram b. Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır, ts.), “Sünne”, 7/280-281; Bedir, “Sünnet”, 38/150.

¹² Bedir, “Sünnet”, 38/150.

¹³ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), en-Nisâ 4/136.

¹⁴ en-Nisâ 4/59.

¹⁵ Âl-i İmrân 3-31.

¹⁶ el-Ahzâb 33/21.

¹⁷ el-Mâide 5-67.

¹⁸ en-Nahl 16/44.

¹⁹ en-Necm 53/3-4.

²⁰ Âl-i İmrân 3/164.

²¹ en-Nisâ 4/65.

²² el-A'râf 7/157.

tahsîs ve mutlakını takyîd etmede öncelikli olarak sünnete başvurmaları²³ bu delilin dindeki konumuna işarettir. Vahye muhatap olan ve hükümleri tebliğ etmekle kalmayıp açıklayan, uygulayan Hz. Peygamber'in farklı statüdeki icraatları, Kur'ân ile paralellik arz etmiş, o ihtiyaç halinde kendisine verilen misyonun bir gereği olarak teşrîde bulunmuştur. Böylece Hz. Peygamber bazen âyetin ifade ettiği hükmü teyit ederken, kimi zaman da icmalî olarak verilen hükmün detaylarını vererek, daraltma ve kayıtlar getirmiş veya âyetlerde belirtilmeyen yeni hükümler koymuştur.

2.2. Sünnetin İşlevi

Müteferrik âyetlerde genel olarak Hz. Peygamber'in birçok yönüne işaret edilmekle beraber bunların ortak paydası, sünnetin dindeki yeri ve vahiy ürünü olmasıyla ilgili değerlendirmelerdir. Zira Hz. Peygamber'in vahye muhatap olması, genel ilkeler açısından tartışmasız bir konu olmakla beraber, kendisine Kur'ân dışında herhangi bir vahiy gelmiş olması ihtilafıdır. Ehl-i hadîsin kâhir ekseriyeti, Resûlullah'ın şer'î hükümlere dair bütün söz ve eylemlerini vahiy ürünü kabul etmiş ve Kur'ân'dan farklı olarak bunun için "vahy-i gayr-ı metlûv" ifadesini kullanmıştır.²⁴ Ancak tümünden kabul veya ret şeklindeki genellemeden ziyade, beşer olması ve farklı statüleri olduğu da dikkate alınarak Kur'ân dışındaki tasarruflarının kısmen vahiy ürünü olması, en mutedil olan görüştür. Çünkü Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinin niteliğiyle ilgili olarak ulema arasında keskin ayırım olmadığı gibi aynı husus üzerinde farklı değerlendirmeler de yapılmıştır. Sünnetin vahiy ürünü olmasının yanı sıra Kur'ân'a yönelik işlevinin birçok yönü değerlendirilmiş ve genel olarak -âyette geçen hükmü teyit, tefsir, teşrî ve nesih olmak üzere- dört başlık altında toplanmıştır.

Kur'ân'da detayları verilmeyen genel nitelikli hususlar, sünnet tarafından herhangi bir ek bilgi/hüküm getirilmeden teyit edilmektedir. "*Namazı kılın ve zekât verin!*"²⁵ âyetinde zikredildiği gibi genel nitelikte hükümler, "*Namazı kılarısın ve zekâtı verirsin!*"²⁶ şeklinde sünnette de herhangi bir ayrıntı verilmeden aynıyle zikredilmektedir.

Kur'ân'daki -sözün sahibi tarafından bir açıklama yapılmadan kendisinden kastedilen mananın anlaşılmadığı veya manaya delâleti kapalı olan- mücmel lafızları,²⁷ sünnet tefsir ederek kapalılığı kaldırıp bu kastı vuzuha kavuşturmaktadır. "...*Namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı*

²³ Bk. Bedir, "Sünnet", 38/151-152.

²⁴ Bk. Bedir, "Sünnet", 38/151.

²⁵ el-Ahzâb 33/33.

²⁶ Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi 'u's-sahih* (Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, 2018), "İmân", 1 (No. 8).

²⁷ Bk. Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 387/388; Abdulkerim Zeydân, *el-Vecîz fi usûli'l-fikh* (Beyrût: Müessesetü'r-risâle nâşirün, 2012), 279.

olarak farz kılınmıştır.”²⁸ ve “Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağı ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al!...”²⁹ âyetlerinde geçen genel hükmün detayları, “Yüce Allah, beş (vakit) namazı farz kıldı.”³⁰ “Namazı benden gördüğünüz şekilde kılın.”³¹ ve Muâz b. Cebel’in; “Resûlullah (s.a.s.) beni Yemen’e (vali olarak) göndererek, her otuz sığırdan bir erkek veya dişi buzağıyı (zekât olarak) almamı emretti.”³² rivayetleriyle sünnette tefsir edilmektedir.

Sünnetin Kur’ân’ı nesh etmesi hususu fakihler arasında tartışmalı olmakla beraber, Hanefiler başta olmak üzere bir kısım usûlcüler bu şekilde olan neshi kabul etmiştir.³³ Buna örnek olarak da: “Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması -Allah’a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı.”³⁴ âyetine göre kanunî mirasçılara vasiyet edilmesi gerektiği, ancak “Vârise vasiyette bulunulmaz!”³⁵ hadisiyle nesh edildiği belirtilmiştir. İkisinin arasındaki neshi kabul etmeyenlere göre ise, vasiyetle ilgili mezkûr âyetten sonra gelen miras âyetleriyle nesh edilmiş ve bu hadis, nâsîh olmayıp sadece âyetler arasındaki münasebeti izah etmiştir.³⁶

Kur’ân ve Sünnet’in hükümlerini istinbât etmedeki işlevi sebebiyle, ikisi için de “nass” tabiri kullanılmış ve fıkıh usûlü açısından da ortak konular olarak ele alınmıştır. İkisi de nass olarak kabul edilip birbirini tamamladığı için, Kitâb’da olmayan hükümleri ortaya koyan sünnetin teşriî fonksiyonu için yeni hükümler getirme anlamında “nassa ziyade” ifadesi kullanılmıştır.³⁷ “...Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altında bir hissesi vardır...”³⁸ âyetinde anne ve babanın mirastaki payı zikredilmiş ancak annenin yokluğu durumunda

²⁸ en-Nisâ 4/103.

²⁹ et-Tevbe 9/103.

³⁰ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen* (Beyrût: Dâru’l-Fikr, ts.), “Salât”, 1 (No. 425).

³¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh* (Kahire: Dâru’ş-Şa’b, 1987), “Ezân”, 7 (No. 631).

³² Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sünen* (Mısır: Mektebetü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1975), “Zekât”, 4 (No. 622).

³³ Zeydân, *el-Vecîz*, 308.

³⁴ el-Bakara 2/180.

³⁵ Tirmizî, “Vasâya”, 5 (No. 2120).

³⁶ Serahsî, *Usûlu’s-Serahsî*, 2/69; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî (İbn Âbidîn), *Reddû’l-muhtâr ‘alâ’Dürri’l-muhtâr* (Beyrût: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1994), 6/649.

³⁷ ‘İmâd Abdunnebî Mahmûd Abdunnebî, “el-Haberu’l-meşhûr ve eseruhü fi’l-furû’i’l-fikhiyye ‘inda’l-Hanefiyye”, *Mecelletü Külliyyeti’l-İslâmiyye* 3/3 (Aralık 2020), 1111-1113.

³⁸ en-Nisâ 4/11.

ninenin hissesi belirtilmemiştir. Ancak “Allah Resûlü (mirastan) ona (nineye) *altuda bir (hisse) verdi.*”³⁹ hadisinde varit olduğu gibi 1/6 oranında mirastan pay verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca “Resûlullah; *hür-köle ve erkek-kadın her Müslümana bir sâ‘ hurma ve bir sâ‘ arpa olmak üzere Ramazan’da fitır sadakası (vermesini) farz kılmıştır.*”⁴⁰ ve “(Denizin) *suyu temiz(leyici) ve meytesi helaldir.*”⁴¹ hadislerinde zikredildiği gibi fitır sadakasının farz/vacip kılınması ve helal gıda bağlamında su ürünlerinin hükmü gibi birçok husus, sünnetin teşriine örnek olarak verilmiştir.

2.3. Sünnetin Çeşitleri

Sünnetin; -kavlî, fiilî ve takrîrî olmak üzere- yapısı ve -mütevâtir, (meşhûr ve) âhâd olmak üzere- rivayet şekli açısından çeşitleri ve bunların alt başlıkları bulunmaktadır.⁴² Yapısı açısından herhangi farklı bir görüş olmamakla beraber, rivayet şekli bakımından olan türleri ise Cumhûr ve Hanefiler arasında bir ihtilaf konusudur. Çoğunluk mütevâtir ve âhâd olmak üzere ikiye ayırırken, Hanefiler bu ikisi arasında üçüncü bir kısım olan “meşhûr haber” kavramını ihdas etmiş/kullanmışlardır.⁴³

2.3.1. Yapısı Açısından Sünnet

Hız Peygamber’den şer’î nitelik taşıyan söz, eylem veya onay olarak bizlere intikal etmesi açısından sünnet, yapı olarak üç kısma ayrılmaktadır. Resûlullah’ın “Yağmur, nehir veya kendiliğinden sulanan (toprak ürünlerinde) onda bir (zekât verilir).”⁴⁴ hadisinde rivayet edildiği gibi teşri özelliği taşıyan sözlü beyanlarına kavlî, “Hac ibadetini(n nasıl yapıldığını) benden alın!”⁴⁵ şeklinde varit olduğu gibi uygulama ve davranışlarına fiilî ve “kabrin başında ağlayan kadının mezar ziyaretine engel olmaması”⁴⁶ şeklindeki rivayette olduğu gibi huzurunda yapılan veya “Gazvedeyken ihtilam olan ama soğuk olduğu için yıkanmayıp teyemmüm eden Amr b. el-‘Âs’a sebebini sorduğu zaman açıklaması üzerine Resûlullah’ın tebessüm etmesi”⁴⁷ rivayetinde nakledildiği gibi gıyabında yapılar kendisine haber verildiği takdirde, karşı çıkmayıp tasvip etmesine takrîrî sünnet denilmektedir.

³⁹ Ebû Dâvûd, “Ferâiz”, 1 (No. 2894).

⁴⁰ Buhârî, “Zekât”, 78 (No. 1504).

⁴¹ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 41 (No. 83).

⁴² Bk. Şa‘bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 72-78; Zeydân, *el-Vecîz*, 129-135.

⁴³ Bk. Şa‘bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 76-77; Zeydân, *el-Vecîz*, 133-134.

⁴⁴ Buhârî, “Zekât”, 55 (No. 1483).

⁴⁵ Müslim, “Hac”, 310 (No. 1297).

⁴⁶ Bk. Buhârî, “Cenâiz”, 42 (No. 1283).

⁴⁷ Bk. Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 123 (No. 334).

2.3.2. Rivayet Şekli Açısından Sünnet

Nakledilen bilginin Hz. Peygamber'e nispetini tespit etmek için çeşitli metotlar belirlenmiş ve buna dair haber teorisi geliştirilmiştir. Buna göre bilginin kendisine aidiyeti açısından kesin doğru, kesin yanlış ve muhtemel olmak üzere üçlü bir ayırım yapılmış ve bu şekilde haberin niteliğine göre isimlendirmeler yapılmıştır.⁴⁸ Haberin doğru/yalan olanlarının kesinliği ile ilgili yorum yapılmamış, bunun dışında ihtimal dâhilinde kalanların bilgi değeri, kapsamı ve kabul şartları tartışılmıştır. Ayrıca sünnet dairesi içerisinde sübûtu kat'î ve zannî olanlarla ilgili çeşitli isimlendirme ve tahliller yapılmıştır. Kesinlik ifade eden mütevâtir haberlerin naklettiği bilgilerde fıkıh açısından ihtilaf edilmemiş, bunun dışında kalanlar ise farklı değerlendirmelere tabi tutulmuştur.⁴⁹

Cumhûr, rivayet açısından sünnetin türlerini mütevâtir ve âhâd olmak üzere ikiye ayırırken, Hanefiler ise bu ikisi arasında üçüncü bir çeşit olan meşhûr da eklemişlerdir. Cumhûr, üç nesildeki rivayet zincirinde haberin Resûlullah'a nispeti kat'î ve zannî olanlar olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Üç nesilde de sübûtu kat'î olan mütevâtir haberlerin nispeti ve ifade ettiği bilgi ile ilgili ulema arasında tartışma yokken, bütün nesillerde veya ilk nesilde tevâtür seviyesinde olmayanların ifade ettiği bilgi ve bundan hareketle isimlendirmeler farklılık arz etmektedir.⁵⁰ Bundan dolayı sübûtu kat'î olanlar tek başlıkta zikredilecek ve ihtilafî olan zannî haberler ise iki başlık altında müzakere edilecektir.

2.3.2.1. Sübûtu Kat'î Olan Haberler

Sahâbe, tâbiûn ve tebeû't-tâbiûn olan ilk üç nesilde tevâtür seviyesinde nakledilerek sübûtu kat'î olan ve ilm-i yakîn ifade eden haberlere mütevâtir denilmektedir. Lafzî ve -çoğunluğunu oluşturan- manevî olarak ikiye ayrılan bu nakillerin râvî adedinde ihtilaf edilmektedir. Ancak bununla beraber, yalan üzere bir araya gelme ihtimali aklen mümkün olmayan kitleler tarafından aktarılan, namazın rekât sayıları ve zekât oranları gibi sabit olan bilgiler, bu tür rivayetlere dayanmaktadır.⁵¹

2.3.2.2. Sübûtu Zannî Olan Haberler

Tevâtür seviyesine ulaşmayacak sayıda râvî tarafından nakledilen

⁴⁸ Ebû'l-Me'âli Abdülmelik b. Abdillâh b. Yusûf el-Cüveynî, *el-Burhân fî usûli'l-fikh* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 222.

⁴⁹ Bk. Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 77; Zeydân, *el-Vecîz*, 134.

⁵⁰ Ebû'l-Berakât Hâfizüddîn Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseî, *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Menâri'l-envâr* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2/11-12; Zeydân, *el-Vecîz*, 134.

⁵¹ Bk. Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 76.

haberlere âhâd denilmiş ve her müctehid bu tür rivayetlerin kabulüne ilişkin çeşitli şartlar ileri sürmüştür. Nakledilen haberlerin çoğunluğunun âhâd rivayetlerden oluşması ve bu haberlerin kabul şartlarının farklılık arz etmesi, fikhî olarak bir ictihad zenginliğini doğurmuştur. Haberin Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespitiyle ilgili değerlendirmeler; sadece sonraki dönemlere ait olmayıp, kabulü ve amel etmesiyle ilgili sahâbe tarafından da -yemin ettirme, şahit isteme, râvîye güven duymadıkları takdirde reddetme ve nesh gibi yorumlar yapma şeklinde- çeşitli yöntemler uygulanmıştır.⁵²

Sübût açısından haberleri, kat'î ve zannî olmak üzere ikili dar taksim yapan mâlikî, Şâfiî, Hanbelî ve Hanefîlerin bir kısmını oluşturan Cumhûr ile bunu, üçlü taksimata tabi tutan Hanefîlerin çoğu olmak üzere iki farklı yaklaşım tezahür etmiştir.

2.3.2.2.1. Cumhûra Göre Zannî Olan Haberler

Hanefîlerin çoğunluğu dışındaki Cumhûr, kesinlik ve ihtimal ifade etmeleri üzere haberleri iki kısma ayırmıştır. Kesinlik ifade eden haberleri mütevâtir diye tanımlarken, zanna dayalı olanları ise âhâd haber diye tasnif ederek râvîleri tevâtür sayısına ulaşmayan diğer türleri de bu başlık altında değerlendirmiştir. Üç neslin her birinde en az üç râvî tarafından nakledilen haberlere "müstefiz", herhangi bir nesilde iki râvî tarafından rivayet edilenlere "aziz" ve her üç veya herhangi bir nesilde tek râvîyle aktarılanlara ise "ğarib" denilmiştir.⁵³ Râvî sayısı tevâtür seviyesine ulaşmayan haberlere dayanan bilgiler, zan ifade etmekte olup buna dair şartlar farklılık arz etmiştir.⁵⁴

2.3.2.2.2. Hanefîlere Göre Zannî Olan Haberler

Hanefîlerin çoğu ve diğer usûlcülerden bir kısmı -Cumhûrdan farklı olarak- zannî olan âhâd ile mütevâtir arasında kabul ettikleri haberler için "meşhûr" ifadesini kullanmışlardır. Bu kavramın kullanılmasındaki gerekçe, sahâbeden sonraki dönemlerde râvîlerin artarak tevâtür seviyesine ulaşmasıyla şöhret bulmasıdır.⁵⁵ Hanefîlere göre bu tür haberlerin meşhûrluğu; sadece nesil ve asırla sınırlı değil, aynı zamanda âlimlerin kabulüne mazhar olması ve onunla amel edilmesine bağlıdır.⁵⁶ Çünkü meşhûr addedilebilmesi için bu tür haberlerin sadece bu nesillerden son

⁵² Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 82-85; Nevzat Aydın, "Hadisin Tespit ve Tenkidinde 'Ma'rûf/Meşhûr Sünnet'in Metodolojik Değeri ve İşlevi,'" *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/20 (Şubat 2011), 150.

⁵³ Bk. Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 78.

⁵⁴ Bk. Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 88-94; Zeydân, *el-Vecîz*, 135-137.

⁵⁵ Bk. Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 76; Zeydân, *el-Vecîz*, 134.

⁵⁶ Serkan Demir, "Meşhûr Hanefî Fakihlerine ve Muhaddislere Göre Haber Türleri'", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 9/2 (Aralık 2011), 83.

ferdin yaşadığı zamana nispeti değil, aynı zamanda onların birlikte yoğun olarak yaşadığı dönemlerde bulunması gerekmektedir.⁵⁷ Böylece Hanefiler, şer'î delil yönünden sünnet yelpazesini üçlü bir taksimatla çeşitlendirerek habere yeni bir nitelik kazandırmış ve tümüyle zannî bilgi sunan âhâd haberlerin alanını daraltmışlardır. Zira meşhûr haberler sübût açısından mütevâtîr ve âhâd arası bir konumda olmakla beraber, ilk nesilde tevâtür sayısına ulaşmadığı için zannî, ama sonraki dönemlerde bu derecede olduğu için kat'î yönü oluşmuştur. Bundan dolayı bu rivayetlere dayanan bilgiler için -yakîn ve zan arasında güçlü bir kanaat anlamında- “ilm-i tuma'nîne” ifadesi kullanılmıştır.⁵⁸ Ancak meşhûr haberin, ilm-i yakîn ifade eden mütevâtirden sayılmamasının pratik sonucu amelî/fikhî değil, itikadî noktada tezahür ederek buna dayalı bilgileri inkâr edenin küfrüne hükmedilemeyeceği şeklindeki bir farklılığa sahip olmuştur.⁵⁹ Meşhûr haberin farklı bir nevi olduğu ve bundan dolayı kesinlik ifade etmediği Hanefilerin çoğunluğuna ait bir görüş olarak ortaya konmuştur. Zira Cassâs (ö. 370/981) ve onun gibi düşünenlerin bu tür haberleri mütevâtirden saydıkları için yakîn ifade ettiğini ve bundan dolayı inkâr edenin küfrüne hükmedileceği⁶⁰ aktarılmış olsa da bu görüş eksik kabul edilmiştir. Çünkü Cassâs'a göre meşhûr haberler yekpare olmayıp, bir kısmı baştan beri hata/yalan üzere ittifak etmeleri mümkün olmayan gruplar tarafından nakledildiğinden dolayı mütevâtîr sayılırken, diğer bir kısmı ise haklarında icma oluşan âhâd haberlerin arasında yer almaktadır.⁶¹

Ayrıca meşhûr haberin, Cumhûr/Şâfiîlerin âhâd haber türlerinden biri olan “müstefiz”e denk geldiği ifade edilse de bu konu tartışmalıdır. Çünkü meşhûr ile müstefizi eş anlamlı tutan görüşün dışında, bu ikisinin farklı olduğunu ifade eden ikinci bir tanım da bulunmaktadır. Bu ikinci yaklaşıma göre aralarında içlem-kaplam ilişkisi olup, ilk nesilde âhâd ve diğer iki nesilde mütevâtîr olana meşhûr; (mezhep) imamın ilk nesilde rivayetini esas kabul ettiği haberlere ise müstefiz denilmektedir.⁶² Bunun yanı sıra meşhûr teriminin sadece Hanefilerin cumhûru tarafından ihdas edilmediği, aynı kavramın farklı tanımlarla -muhaddis, fakih, (Hanefiler dışındaki) usûlcü ve gramercilerde olduğu gibi- birçok branşta kullanıldığı

⁵⁷ Bk. Mehmet Ali Yargı, *Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009), 47.

⁵⁸ Bk. Ubeydullâh b. 'Umer b. 'Îsâ ed-Debbûsî, *Takvîmü'l-edille fi usûli'l-fikh* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007), 211; Molla Husrev, *Mirkâtü'l-vusûl ilâ 'ilmi'l-usûl* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012), 197; Ebû 'Alî Ahmed b. Muhammed b. İshâk eş-Şâşî, *Usûlü'ş-Şâşî* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'Arabî, 1981), 272.

⁵⁹ Abdunnebi, “el-Haberu'l-meşhûr”, 1114-1115.

⁶⁰ Abdunnebi, “el-Haberu'l-meşhûr”, 1119.

⁶¹ Bk. Yargı, *Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri*, 41-43.

⁶² H. Yunus Apaydın, “Meşhur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/371.

bilinmektedir. “*Resûlullah, bir ay boyunca kunût okudu.*”⁶³ Ehl-i hadîs’e, “*Müslüman, müslümanın kardeşidir.*”⁶⁴ muhaddislere, “*Zarar vermek de, (zarara karşı) zararlarla mukabelede bulunmak da yok!*”⁶⁵ fukahaya ve “*Hâkim hükümde bulunup, ihtihadda bulunur da doğru karar verirse kendisine iki sevap vardır. Hükümde bulunup, ihtihadda bulunur da hata ederse ona bir sevap vardır.*”⁶⁶ usûlcülere göre -sıhhat derecesi ve isnadı farklı olsa da- kavrama yüklenen mana ve sözlük anlamından dolayı meşhûr sayılmıştır.⁶⁷

3. KUR’ÂN AHKÂMININ BELİRLENMESİNDE MEŞHÛR HABERİN ROLÜ

Meşhûr haberin âhâddan farklı olarak âyetlerin ahkâmına yönelik işlevi ve rolü daha geniştir. Zira meşhûr haberlerin, ilk nesilde zannî olsa da diğer iki nesilde kat’î olmaya dönüştüğü için mütevâtir haberler gibi âyetlere yönelik bir rolü bulunmaktadır. Bundan dolayı Hanefiler, âyette olmayıp buna bağlı olarak yeni hükümler getirme anlamındaki “nassa ziyade” ifadesini; tahsîs, takyîd ve neshe şâmil gelecek şekilde kullanmış ve bu işlemleri meşhûr haberlerle yapmışlardır. Ancak neshe yüklenen anlamdan dolayı bunun ayrı bir başlıkta incelenmesi isabetli olacaktır.

3.1. Meşhûr Haberinin Nassa Ziyade Getirmesi

Sünnet, genel olarak Kitâb’ı nesh etmemekle beraber meşhûr haberler, nesih ile denk tutulan ek hükümler getirmektedir. Bununla ilgili olarak ikisinin aynı veya farklı olduğu şeklinde değerlendirilmeler yapılmaktadır. Âyette olmayıp meşhûr haber tarafından getirilen yeni/ek hükümler için kavramsal olarak “nassa ziyade” ifadesi kullanılmaktadır.⁶⁸ Âyete bağlı olarak getirilen ek/yeni hükümler için bu kavramın kullanılması, sünnetin vahiy ürünü kabul edilmesiyle ona “nass” denilmesinden hareketle, hükümlerdeki işlevinden kaynaklanmaktadır. Böylece meşhûr haber nassa ziyade getirmesiyle âyette belirtilen ahkâma bağlı olarak ek bir hüküm getirmektedir.

Bu tür haberlerin âyete ek hüküm getirmesine dair şu örnek verilmektedir:

⁶³ Buhârî, “Cizye”, 8 (No. 3170).

⁶⁴ Buhârî, “Mezâlim”, 4 (No. 2442).

⁶⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen* (Kahire: Dâru İhyâi’l-Kütübî’l-‘Arabîyye, ts.), “Ahkâm”, 17 (No. 2341).

⁶⁶ Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen* (Halep: Mektebû’l-matbû’atî’l-İslaâmîyye, 1986), “Âdâbü’l-kudât”, 3 (No. 5381).

⁶⁷ Abdunnebi, “el-Haberü’l-meşhûr”, 1117-1118; İbrahim Sağlam, “Hadis Usulü Açısından Meşhûr ve Müştahir Hadis”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 6/1 (Ocak 2020), 458-460.

⁶⁸ Abdunnebi, “el-Haberü’l-meşhûr”, 1111-1113.

“...İki kız kardeşi (aynı nikâh altında) bir araya getirmeniz...(de size haram kılındı).”⁶⁹ âyetinde buyurulduğu gibi -sürekli evlenme engeli olanlardan sonra- geçici evlenme engellerinden çok eşlilik bağlamında sadece iki kız kardeşin ceminin yasaklandığı zikredilmektedir. Sonrasında gelen “Bunların dışında kalanlar ise, iffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helal kılındı.”⁷⁰ âyetiyle “bunun dışındakilerinin tümünü nikâhlamanın helal olması gerekir” sonucunu doğurmaktadır. Ancak “Kadın, halası veya teyzesi üzerine nikâhlanmaz.”⁷¹ hadisi nassa ziyade getirmiş ve böylece eşinin halası, teyzesi ve yeğenlerini aynı nikâh altında cem etmenin caiz olmadığına hükmedilmiştir. Hanefilere göre bu işlemde mezkûr hadis, meşhûr bir haber olduğundan dolayı nassa ziyade getirmesi⁷² ve böylece cem alanının cevazını daraltması şeklinde yorumlanmıştır.

Hanefiler dışındaki cumhûr ise, bunu (Hanefilerin kullandığı) nassa ziyade kavramıyla değil, “Bunların dışında kalanlar ise, iffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helal kılındı.”⁷³ âyetinin âmî, hadisle tahsîs edildiğini ifade etmiştir.⁷⁴ Böylelikle mezkûr hadis, âyetteki aynı nikâh altında bulundurma kapsamını daha da genişleterek evlenmesi caiz olanları -geçici evlenme engeliyle- daraltmıştır. Görüldüğü gibi sonuç aynı olmakla beraber kullanılan kavramın farklılığından dolayı meseleye yaklaşım, farklılık arz etmektedir. Nassa ziyadeye yüklenen anlamdan hareketle meşhûr haberin, âyetin âmîni tahsîsi ve mutlakını takyidi de bu kapsamda değerlendirilmiştir.⁷⁵

3.1.1. Meşhûr Haberin Âyetin Umûmunu Tahsîs Etmesi

Tanımında ihtilaf olmakla beraber, bir vaz‘ ile tek manayı göstermek üzere konulan ve belli bir miktarla sınırlı tutulmadan, bu mananın kendisinde gerçekleştiği bütün fertleri istisnasız kapsayan lafızlara “âmî”⁷⁶ ve bu lafzın kullanılış itibarıyla kapsamındaki fertlerden bir kısmının dışarıda tutularak bu alanın daraltılmasına veya bu kapsama giren bazı fertlerin

⁶⁹ en-Nisâ 4/23.

⁷⁰ en-Nisâ 4/24.

⁷¹ Müslim, “Nikâh”, 4 (No. 1408).

⁷² Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahî, *el-Mesbût* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 2000), 4/354; ‘Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes‘ûd el-Kâsânî, *Bedâi‘u’s-sanâ‘i fi tertîbi’s-şerâi‘* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-‘İlmiyye, 2010), 2/262.

⁷³ en-Nisâ 4/24.

⁷⁴ Bk. Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, çev. Abdulkadir Şener - İbrahim Çalışkan (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 119-120; Ferhat Koca, “Tahsis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/433.

⁷⁵ Yargı, *Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri*, 245.

⁷⁶ Şa‘bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 346; Zeydân, *el-Vecîz*, 241.

kastedilmesine ise “tahsîs”⁷⁷ denilmektedir. Âmm, birçok türüyle beraber akıl, örf, icmâ ve nass gibi müstakil veya istisnâ, şart, sıfat ve gâye gibi muttasıl muhassıslarla tahsîs edilebilmektedir.⁷⁸

Bu bilgiler ışığında Kitâb’da geçen âmm lafızların sünnet ile tahsîsi değerlendirilmiş ve rivayet şeklinin farklılığına göre çeşitli yaklaşımlar ortaya konmuştur. Zira usûlcüler, mütevâtir ve -Hanefilere göre- meşhûr haberlerin âyeti tahsîs etmesinde ittifak ederken, âhâdda ise, ihtilaf etmişlerdir. Bu ihtilafın gerekçesi sadece râvî sayısıyla değil, aynı zamanda tahsîse yüklenen anlamdan da kaynaklanmaktadır.⁷⁹

Meseleye sübût açısından yaklaşıtlarından dolayı Hanefiler, tahsîsin -mütevâtir dışında kalan- meşhûr haberlerle de olduğunu savunmaktadırlar.⁸⁰ Âyette âmm olarak verilen bir hükmün meşhûr haber tarafından tahsîs edildiğine dair şu örnek verilmektedir: “Allah size, çocuklarınızın (in alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadar (vermenizi) emreder...”⁸¹ âyetinde genel olarak belirtildiği gibi varislere herhangi bir sınırlama getirilmeden miras verilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ancak “Müslüman, kâfire ve kâfir de Müslümana mirasçı olamaz.”⁸² meşhûr haberiyle din farkının mirasa engel olduğu vurgulanmış ve bundan dolayı âyetin genel hükmü daraltılarak tahsîs edildiği savunulmuştur. Cumhûr da bu hususu tahsîsle açıklamakla beraber, iki görüş arasında yaklaşım farkı ortaya çıkmaktadır. Zira Hanefiler bunu meşhûr ile sınırlı tutarken, cumhûr ise bunun âhâd haberlerle de olabileceğini ifade etmiştir.⁸³ Buradaki yorum farkının ana gerekçesi rivayet şekli açısından habere verilen isimden kaynaklı literal bir ihtilaf olduğu müşahede edilmiştir.

3.1.2. Meşhûr Haberin Âyetin İtlâkını Takyîd Etmesi

Gayr-ı muayyen fert(ler)i gösteren ve herhangi bir sıfatla kayıtlanmamış lafızlara “mutlak” ve belirlenmemiş olan bu fertleri göstermekle beraber, kendisinin herhangi bir sıfatla kayıtlanmış olduğuna dair delil bulunan lafızlara ise “mukayyed” denilmektedir.⁸⁴ Takyîd, mutlak hükmün kendisinde veya sebebinde/konusunda olmak üzere iki şekilde yapılmakta ve böylelikle mutlakın mukayyede hamli belirlenmektedir. Hükümde takyîd olabilmesi

⁷⁷ Şa‘bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 349, 353; Zeydân, *el-Vecîz*, 245.

⁷⁸ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât* (Beyrût: Müessesetü’r-risâle nâşirûn, 2011), 3/240.

⁷⁹ Yargı, *Meşhûr Sünnetin Dindeki Yeri*, 235-237; Koca, “Tahsis”, 39/433.

⁸⁰ Koca, “Tahsis”, 39/433.

⁸¹ en-Nisâ 4/11.

⁸² Buhârî, “Ferâiz”, 26 (No. 6764).

⁸³ Ebû’l-Hasen Seyfüddîn ‘Alî b. Ebî ‘Alî b. Muhammed el-Âmidî, *el-İhkâm fî usûli’l-ahkâm* (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2011), 2/525-526.

⁸⁴ Bk. Şa‘bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, 316; Zeydân, *el-Vecîz*, 225.

için, hüküm ve sebeplerin bir olduğu takdirde mutlakın mukayyede hamledilmesinde ve ikisi farklı ise hamledilmeyeceği hususunda ittifak vardır. Ancak hükümler bir, ama sebeplerin farklı olduğu durumlarda cumhûra göre mutlak mukayyede hamledilirken, Hanefilere göre hamledilmeyeceği ifade edilmektedir. Aynı durum hükmün sebebindeki takyîdde de tezahür ederek cumhûr bu hamli kabul ederken, Hanefiler ise bu konuda da ihtilaf ederek her biriyle ayrı ayrı amel edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.⁸⁵

Âyetin mutlak hükmünün meşhûr haberle takyîd edilebileceğini savunan Hanefiler, buna dair şu örneği vermektedirler: "...*(Bu paylaşırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır...*"⁸⁶ âyetinde geçtiği vasiyetin hükmü mutlak olup, "...*Üçte bir, hatta bu bile çok!*"⁸⁷ şeklindeki haber-i meşhûr ile vasiyet, üçte bir olarak sınırlandırılarak takyîd edilmiştir. Cumhûr da aynı hükmü ifade etmekle beraber takyîdi ve mutlakın mukayyede hamlini daha geniş tutarak âhâd haberlerle de olabileceğini savunmuştur.⁸⁸ Görüldüğü gibi mutlakı mukayyede hamletmedeki farklı yaklaşımların gerekçesi -tahsîste de olduğu gibi- lafzî ihtilafardan kaynaklanmaktadır.

3.2. Meşhûr Haberin Âyeti Nesh Etmesi

Yukarıda ifade edildiği gibi nassa ziyade, sünnetin genel olarak Kitâb'ı nesh etmesiyle denk tutulmuştur. Zira âyetle bağlantılı olarak ek hüküm getirmekle mevcut hükmün kaldırılması bir yönüyle benzer kabul edilse de kapsamı farklılık arz etmiştir.⁸⁹ sünnetin Kitâb'ı nesh etmesi tartışmalı bir mevzu olmakla beraber, Hanefiler meşhûr haberin âyette belirtilen bir hükmü nesh edebileceğini ifade etmişlerdir.⁹⁰ Buna dair daha önce verilen âyette belirtilen ve hadisle ortadan kaldırılan varise vasiyetle ilgili husus örnek verilmektedir. Bakara suresinin 180. âyetine⁹¹ göre kanunî mirasçılara

⁸⁵ Celâleddîn Muhammed b. Ahmed el-Mahallî, *el-Bedru't-tâli' fi halli Cem'u'l-cevâmi'* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2013), 2/77-78; Ferhat Koca, "Mutlak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/404; Yargı, *Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri*, 246.

⁸⁶ en-Nisâ 4/11.

⁸⁷ Müslim, "Vasiyyet", 5 (No. 1629).

⁸⁸ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Mustasfâ* (Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 2011), 2/647-649.

⁸⁹ Bk. Abdunnebî, "el-Haberu'l-meşhûr", 1111-1113.

⁹⁰ Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, 2/69; İbn 'Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/649.

⁹¹ "Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması -Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı." (el-Bakara 2/180); Yargı, *Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri*, 274-275.

vasiyette bulunulması gerekirken “*Vârise vasiyette bulunulmaz.*”⁹² meşhûr haberiyle bu hüküm nesh edilmiştir. Ancak yukarıda belirtildiği gibi bu çeşit neshi kabul etmeyenlere göre ise; bu husus sonraki miras âyetleriyle nesh edilmiştir.⁹³ Görüldüğü gibi taraflar burada neshi kabul ederek aynı hükme ulaşmış olsalar da sünnetin âyeti ve âyetin âyeti nesh edebileceğine dair yaklaşım farklılığından dolayı, nâsihi farklı kabul etmişlerdir.

SONUÇ

Hüküm istinbâtında şer’î delil açısından Kitâb’dan sonra başvuru olan ikinci kaynak olan sünnet, birçok boyutuyla değerlendirilmiştir. Sünnetin kaynaklık değerinin yanında, teşrî yönü ifade edilerek başta Kur’ân olmak üzere diğer deliller olan ilişkisi analiz edilmiştir. Bu delil, çeşitli açılardan kısımlara ayrılmış ve her biri ictihadda farklı bir dayanak oluşturmuştur. Zira bu tür taksimlerde ana gayelerden biri, kavramın farklı boyutlarıyla incelenerek tanımlanma ve niteliğini tahlil etmek içindir. Fıkıh açısından bilginin niteliğini belirlemek üzere sünnet, yapı ve rivayet şekli açısından kısımlara ayrılarak buna dair bilgiler müzakere edilmiştir. Hz. Peygamber’in çeşitli statülerle ortaya koyduğu söz, fiil ve takrîrler, yapı bakımından incelenmiş ve buna yönelik değerlendirmelerde bulunulmuştur. Ayrıca sonraki nesillere intikalinde râvinin niceliği tespit edilmiş ve bu açıdan sübûtu belirlenerek sunduğu bilginin niteliği tespit edilmiştir. Böylece âyetin hükmünde sünnetin genel anlamdaki rolü incelenmiş ve Kur’ân ile olan bütünlüğü zikredilmiştir.

Sübûtu kat’î olan Kitâb’ın delâleti, her zaman kat’î olmayıp bazen zannî de olduğu için farklı yorumlar tezahür etmiştir. Bundan dolayı âyetlerin ictihada açık olacak şekilde ihtimal dâhilinde olan hükümleri birçok yönden incelenmiştir. Bu hükümleri belirlemek üzere çeşitli metotlar kullanılmış ve farklı kavramlar ihdas edilmiştir. Kur’ân ahkâmını değerlendirme ve ictihadla tayin etmek üzere diğer delillerle olan ilişkileri ve bu kaynakların âyetin hükmüne yönelik işlevi, birçok açıdan değerlendirilmiştir. Bu hükümleri belirlemek üzere öncelikli olarak başvuru olan -ve deliller hiyerarşisinde Kitâb’dan sonra ikinci derecede olan- sünnetin bu boyutuyla ilgili görüş birliği oluşmuştur. Zira Kur’ân, Hz. Peygamber’in şahsında bu delilin çeşitli yönlerine atıfta bulunmuş ve teşrîdeki yönüne dikkatleri çekmiştir. Sünnet, bazen âyetlerin hükümlerini teyit ederken, aynı zamanda genel olarak verilenleri tefsir ve yeni hükümler ortaya koyarak teşrîde bulunmuştur. Bunun belirlenmesi için referans olan delilin sıhhati, yapısıyla birlikte sübûtu ve delâleti önem arz etmiştir. Böylelikle sünnetle

⁹² Tirmizî, “*Vasâya*”, 5 (No. 2120).

⁹³ Geniş bilgi için bk. Ömer Faruk Atan, *Usul-i Fıkıhta Nesih* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 75-82.

sabit olan bilgi, nicelik ve nitelik açısından incelenmiş ve hükümleri belirlemedeki etkisine yönelik işlevi değerlendirilmiştir. Fıkhî ekoller, bu meselelere çeşitli şart ve kavramlarla farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. İstinbat edilen hüküm, farklı olarak tezahür etmekle beraber aynı olsa da lafzî tartışmalar ön plana çıkmıştır.

Bu muvacehede sübût açısından haber çeşitlerine Hanefiler, Cumhûrdan farklı terimler kullanmıştır. Cumhûr, bunları mütevâtir ve âhâd olmak üzere ikiye ayırırken; Hanefiler, üçüncü bir kısım daha ekleyerek terimleri çeşitlendirmişlerdir. İlk nesilde tevâtür derecesinde olmayıp diğer tabakalarda bu dereceye çıkıp şöhret bulan haberlere “meşhûr” demişlerdir. Böylelikle ilm-i yakîn ifade eden mütevâtir ile zannî bilgi ifade eden âhâd arasında -yakîn ve zan arasında güçlü bir kanaat anlamında- ilm-i tuma'nîne sunan meşhûr kavramını kullanmışlardır. Bu görüş, Hanefilerin çoğunluğuna ait olup -Cassâs ve onun gibi düşünenlerden- bir kısmı ise, meşhûr haberi mütevâtirden saydıkları için yakîn ifade ettiğini savunmuşlardır. Meşhûr haberin mütevâtirden farkının amelî/fıkhî değil, itikadî noktada olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca meşhûr terimi, sadece Hanefiler tarafından kullanılmamış fukaha, usûlcü ve Ehl-i hadîs gibi diğer ilim dallarında da farklı anlamlarda kullanıldığı görülmüştür. Meşhûr haberin diğer usûlcüler tarafından kullanılan “müstefiz” kavramına denk olduğu ifade edilse de bu terime yüklenen anlamdan hareketle farklılık arz ettiği görülmüştür. Zira ikisini kabul edenlerle beraber aralarında içlem-kaplam ilişkisi olduğunu kabul edenler de olmuştur.

Hanefilerin çoğunluğu nicelikten hareketle habere yeni bir nitelik kazandırmış ve böylece ictihada konu olan alanı bu kavramlarla zenginleştirmişlerdir. Bu çeşitlilikle Hanefiler kendilerine özgü tabirler ile ve bu kavramlara yükledikleri anlamlarla âhâd haberlerin alanını daraltmışlardır. Bundan dolayı Kur'ân-Sünnet bütünlüğünde meşhûr haberlerin âyetlerin hükmüne yönelik rolü ve işlevi âhâddan farklılık arz etmiştir. Cumhûr ile Hanefiler arasındaki bu ayırım farklı yaklaşım ve yeni yorumlara kapı aralamakla beraber, geniş anlamda kullandıkları âhâd haberlerin hükümlerinin niteliğiyle ilgili olarak meseleyi farklı bir boyuta taşımıştır. Böylece meşhûr haberin âyetlere getirdiği nassa ziyade ile onları nesh, tahsîs ve takyîd etmesi, konunun yelpazesini genişletmiştir. Hanefilerin âyet ile meşhûr haber arasındaki bu işlevi, cumhûrun görüşleriyle karşılaştırılmış ve aralarındaki farklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece her ekolün nihaî hükme ulaşmak için kendilerine özgü terimlerle yaptıkları değerlendirme ve icihadlar farklılık arz etmiştir. Ancak genel olarak bu farklılıklar, hükmün sonucunu değiştirmesine etki etmemiş ve bazen bu, lafzî bir tartışmadan öteye geçmemiştir. Bundan dolayı haberin nitelik ve nicelik açısından değerlendirilerek kullanılan terimler farklılık arz etse de, Kur'ân-Sünnet bütünlüğünde sünnetin rolü önemli bir yer tutmuştur.

Hanefîlerin çoğunluğunun görüşlerinin esas alındığı meşhûr haberlerin taranarak buna dair farklı hususların tespiti ve konuyla ilgili diğer görüşlerin de belirlenerek cumhûrla mukayese edilmesi gibi mevzuların yeni araştırmalara konu edinilmesinin, akademik olarak faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Abdunnebî, ‘Îmâd Mahmûd Abdunnebî. “el-Haberu’l-meşhûr ve eseruhû fi’l-furû’i’l-fikhiyye ‘inda’l-Hanefiyye”. *Mecelletü Külliyyeti’ d-Dirâseti’l-İslâmiyye* 3/3 (Aralık 2020), 1067-1175.

Âmidî, Ebü’l-Hasen Seyfüddîn ‘Alî b. Ebî ‘Alî b. Muhammed. *el-İh-kâm fi usûli’l-ahkâm*. thk. İbrâhîm el-‘Acûz. 2 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 6. Basım, 1432/2011.

Apaydın, H. Yunus. “Meşhûr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/368-371. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Atan, Ömer Faruk. *Usul-i Fıkıhta Nesih*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Aydın, Nevzat. “Hadisin Tespit ve Tenkidinde ‘Ma‘rûf/Meşhûr Sünnet’in Metodolojik Değeri ve İşlevi.” *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/20 (Şubat 2011), 139-170.

Bardakoğlu, Ali. “Kitap”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/122-126. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Bedir, Murteza. “Sünnet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/150-153. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Buhârî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fi. *el-Câmi ‘u’s-sahîh*. Kahire: Dâru’ş-Şa‘b, 1407/1987.

Cürcânî, Alî b. Muhammed eş-Şerîf. *Kitabü’l-Ta‘rîfât*. thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mer‘aşlî. Beyrût: Dâru’n-Nefâis, 2. Basım, 1428/2007. “el-Kur‘ân”. 253-254.

Cüveynî, Ebü’l-Me‘âlî Abdulmelik b. Abdillâh b. Yusûf. *el-Burhân fi usûli’l-fikh*. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1418/1997.

Debbûsî, Ubeydullâh b. ‘Umer b. ‘Îsâ. *Takvîmü’l-edille fi usûli’l-fikh*. thk. Halîl el-Meys. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2. Basım, 1428/2007.

Demir, Serkan. “Meşhur Hanefî Fakihlerine ve Muhaddislere Göre Haber Türleri”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 9/2 (Aralık 2011), 75-97.

Ebü Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdzî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Beyrût: Dâru’l-Fikr, ts.

Gazzâlî, Ebü Hâmid Muhammed b. Muhammed. *el-Mustasfâ*. thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mer‘aşlî. 2 Cilt. Beyrût: Dâru’n-Nefâis,

1432/2011.

İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfradât fi garibi'l-Kur'ân*. nşr. Nezâr Mustafâ el-Bâz. 2 Cilt. Mekke: Mektebetü Nezâr Mustafâ el-Bâz, 1418/1997.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseyinî ed-Dımaşkî. *Reddû'l-muhtâr 'ala'Dürri'l-muhtâr*. thk. 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd - 'Alî Muhammed Mu'avvad. 10(+2) Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabîyye, ts.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerram. *Lisânü'l-'Arab*. 18 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 2. Basım, ts.

Kâsânî, 'Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâi'u's-sanâ'i fi tertibi's-şerâi'*. thk. 'Alî Muhammed Mu'avvad - 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd. 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2010.

Karaman, Fikret vd. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.

Koca, Ferhat. "Mutlak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/402-405. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Koca, Ferhat. "Tahsis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/432-434. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 19. Basım, 2010.

Mahallî, Celâleddîn Muhammed b. Ahmed. *el-Bedru't-tâli' fi halli Cem'i'l-cevâmi'*. thk. Muhammed Abdulkâdir Şâhîn. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1434/2013.

Molla Husrev. *Mirkâtü'l-vusûl ilâ 'ilmi'l-usûl*. thk. İlyâs Kablân. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1433/2012.

Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc b. el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahih*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Beyrût: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, 1439/2018.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen*. thk. Abdulfettâh Ebû Gudde. Halep: Mektebü'l-matbû'ati'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1406/1986.

Nesefî, Ebu'l-Berakât Hâfizüddîn Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd. *Keşfü'l-esrâr fi şerhi Menâri'l-envâr*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Sağlam, İbrahim. "Hadis Usulü Açısından Meşhûr ve Müştehir Hadis".

İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi 6/1 (Ocak 2020), 451-480.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. thk. Halîl el-Meys. 15 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1421/2000.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *Usûlü's-Serahsî*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1414/1993.

Şa'bân, Zekiyüddîn. *İslâm Hukuk İlminin Esasları*. çev. İbrahim Kafi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 2000.

Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *er-Risâle*. çev. Abdulkadir Şener - İbrahim Çalışkan. Ankara: TDV Yayınları, 1997.

Şâfiî, Ebû 'Alî Ahmed b. Muhammed b. İshâk. *Usûlü's-Şâfiî*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-'Arabî, 1981.

Şâtübî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ. *el-Muvâfakât*. thk. Muhammed Mirâbî. 2 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-risâle nâşirûn, 1432/2011.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir - Muhammed Fuâd Abdulbâkî. Mısır: Mektebetü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1395/1975.

Yargı, Mehmet Ali. *Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009.

Yıldız, Celal. *es-Sünnetü huccatun kâti'a ve ellâsünniye fikratün bâtla*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2001.

Zerkânî, Muhammed Abdul'azîm. *Menâhilü'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed b. 'Alî. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1422/2001.

Zeydân, Abdulkerîm. *el-Vecîz fi usûli'l-fikh*. Beyrût: Müessesetü'r-risâle nâşirûn, 1433/2012.